

**การส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีฟปลอดภัยของครัวเรือน
กลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่***
PROMOTING AWARENESS OF SAFE LIVELIHOOD AMONG HOUSEHOLDS
OF THE LOWLAND COMMUNITIES SOUTH OF MAE SALUAM DAM
IN PHRAO DISTRICT, CHIANGMAI PROVINCE

เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, วชรินทร์ ชาญศิลป์, ประณต นันทิยะกุล,
ยุทธนา ปราณีต, กาญจนา คำจตุติ

Termsak Thong-in, Vacharin Chansilp, Pranote Nantiyakul,
Yuttana Praneet, Kanjana Damjutti

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: termsak.tho@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาการตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีฟปลอดภัย 2. ศึกษาองค์ประกอบของการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีฟปลอดภัยและ 3. ประยุกต์หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีฟปลอดภัยของครัวเรือนกลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ ใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 8 รูปหรือคน ด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า 1. การตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีฟปลอดภัยของครัวเรือนยึดคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต มีการประกอบอาชีพตามสภาพแวดล้อมส่วนใหญ่ทำสวนลำไยเป็นพืชเศรษฐกิจ มีความตระหนักในการใช้สารเคมีทำการเกษตรให้ความสำคัญกับความมั่นคงในชีวิต สุขภาพกาย สุขภาพใจ และสิ่งแวดล้อมรอบตัว 2. องค์ประกอบของการส่งเสริมความตระหนักรู้ของครัวเรือนในอำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ 4 ด้าน คือ 1. ด้านค่านิยม ทำเกษตรอย่างรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การเพาะปลูกเลียนแบบพืชผลที่ได้รับความนิยมจากรุ่นสู่รุ่น 2. ด้านรูปแบบทางความคิด มีการอนุรักษ์แหล่งน้ำและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน 3. ด้านการปรับตัว ส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และ 4. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คนในชุมชนมีการช่วยเหลือกัน

*Received April 19, 2025; Revised May 21, 2025; Accepted May 26, 2025

เพื่อทำการเกษตรร่วมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3. การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอฟ้าไร่ จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้น หลักฉันท์ การมีความพึงพอใจต่ออาชีพทำเกษตร และถ่ายทอดประสบการณ์การประกอบอาชีพยังรุ่นต่อไป หลักวิริยะ มีความเพียรพยายามทำการเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี ทำการเกษตรด้วยความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม หลักจิตตะ มีความใส่ใจในการประกอบอาชีพ และการใช้สารเคมี ตระหนักรู้ความปลอดภัยจากการประกอบอาชีพ หลักวิมังสา มีการวางแผน ติดตามข่าวสารทางการเกษตร ทบทวนการทำการเกษตรที่ต้องทำควบคู่กับการอนุรักษ์แหล่งน้ำ แหล่งประกอบอาชีพ ลดการใช้สารเคมีในชุมชน

คำสำคัญ: การส่งเสริม; ความตระหนักรู้; สัมมาชีพปลอดภัย; หลักอิทธิบาท 4

Abstract

This research article aimed: 1. To study awareness of safe right livelihood; 2. To examine the components of promoting awareness of safe right livelihood; and 3. To apply Buddhist principles as a guideline for promoting awareness of safe right livelihood among households at the Mae Saluam Reservoir Basin, Phrao District, Chiang Mai Province. The study employed a qualitative research design, collecting data from 25 key informants and conducting a focus group discussion with 8 participants, using a structured in-depth interview. Data were analyzed using descriptive analysis.

The findings revealed that: 1. The households' awareness of safe right livelihood was based on Buddhist teachings, with livelihoods adapted to the local environment, primarily focusing on longan cultivation as an economic crop. Households were aware of the safe use of agricultural chemicals, valued life stability, physical and mental health, and environmental well-being; 2. The components of promoting awareness among households in Phrao District comprised four aspects: 1. Values practicing environmentally responsible agriculture and following generational farming practices; 2. Cognitive patterns conserving local water sources and natural resources; 3. Adaptation promoting organic farming and reducing environmental harm; and 4. Interpersonal relationships fostering mutual support within the community for both agricultural production and environmental conservation; 3. The application of the Four Iddhipada (Bases of Accomplishment) principles

as a guideline for promoting awareness of safe right livelihood was as follows: Chanda (aspiration) satisfaction with farming and intergenerational knowledge transfer; Viriya (effort) perseverance in chemical-free and environmentally responsible agriculture; Citta (attention) mindful practice in occupational activities and chemical use, with awareness of occupational safety; and Vimamsa (investigation) planning, staying informed on agricultural trends, and continuously reviewing farming practices to align with environmental conservation, reduce chemical usage, and sustain community livelihoods.

Keywords: Promoting; Awareness; Safe Occupation; Iddhipada 4

บทนำ

อำเภอพัว จังหวัดเชียงใหม่ มีคำขวัญ คือ เมืองเก่าวังหิน ถิ่นประเพณีล้ำค่า บูชาพระเจ้าล้านทอง เรืองรองเกษตรกรรม แดนธรรมหลวงปู่แหวน จากคำขวัญนี้ซึ่งมีคำว่าเกษตรกรรม เป็นเครื่องแสดงให้รับรู้ถึงอาชีพของประชาชนอย่างแท้จริง พื้นที่รายรอบมีลักษณะทิวเขาสูงสลับซับซ้อน อันประกอบด้วยป่าไม้ ที่ราบสูง ที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่าน อาชีพการเกษตรแบบผสมผสานของประชาชนในอำเภอพัวมีส่วนเชื่อมโยงกับเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ แต่การดำเนินกิจการทางการเกษตรของประชาชนส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพาปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และสารเร่งผลผลิต การใช้สารเร่งผลผลิตนี้ทำให้มีเหตุการณ์เกิดการระเบิดของการเก็บสารเคมีในอำเภอพัว ในปี พ.ศ. 2566 และปี พ.ศ. 2542 เกิดที่อำเภอสันป่าตอง ปี พ.ศ. 2557 เกิดที่อำเภอดอยเต่า ปี พ.ศ. 2560 เกิดที่อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ปี พ.ศ. 2562 เกิดที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดจันทบุรี ทำให้มีผู้เสียชีวิตและทรัพย์สินเสียหาย เป็นเหตุการณ์อันเนื่องจากการไม่ระมัดระวังในการจัดเก็บ ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยยูเรีย และวัตถุอันตรายทางการเกษตร ซึ่งเป็นสารที่เกษตรกรนิยมใช้ (สำนักควบคุมพืชและวัสดุการเกษตร, 2567) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจเกี่ยวกับความตระหนักรู้การประกอบอาชีพแบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอพัว จังหวัดเชียงใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพส่งผลต่อความปลอดภัยในอาชีพ คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม แหล่งน้ำ และความรู้ความปลอดภัยของการใช้สารเคมีทางการเกษตร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีพลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีพลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อนำเสนอการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีพลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

โดยคัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย 1. เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 25 รูปหรือคน เลือกแบบเจาะจงบุคคลสำคัญในพื้นที่ที่มีความรู้ในเรื่องของการประกอบอาชีพของชุมชน แบ่งเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มพระสงฆ์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา 2. กลุ่มผู้นำท้องที่ 3. กลุ่มตัวแทนเกษตรกรหรือประชาชน 4. กลุ่มเกี่ยวข้องด้านการเกษตร สิ่งแวดล้อม พัฒนาสังคม อ่างเก็บน้ำ 5. กลุ่มผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือบุคลากร อบต. และการสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน 8 รูปหรือคน และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาความ เพื่อสรุปและรับรองผลการวิจัย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ประกอบด้วย 4 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 สอบถามข้อมูลส่วนบุคคล ตอนที่ 2 สอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีพลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ ตอนที่ 3 สัมภาษณ์เกี่ยวกับองค์ประกอบของการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีพลอดภัย ตอนที่ 4 การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมผัสมาชีพลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ 4 ประเด็น คือ 1. ด้านค่านิยม 2. ด้านรูปแบบทางความคิด 3. ด้านการปรับตัว 4. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้ จนครบทุกประเด็น และนำผลการวิจัยที่ได้มาทำการสนทนากลุ่มเพื่อหาข้อสรุป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลมาเรียบเรียง และจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ตีความหมายเชื่อมโยงความสัมพันธ์เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. การตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การประกอบอาชีพมีลักษณะที่เป็นไปตามสภาพแวดล้อม มีคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำกับการดำเนินชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ และสภาพอากาศ มีการประกอบอาชีพโดยสุจริต คนในพื้นที่มีความผูกพันดำรงชีพแบบพออยู่พอกิน มีการตระหนักรู้ในการประกอบอาชีพทำการเกษตรแบบสัมมาชีพปลอดภัย ยึดคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต มีการประกอบอาชีพตามสภาพแวดล้อม ส่วนใหญ่ทำสวนลำไยเป็นพืชเศรษฐกิจ มีความตระหนักในการใช้สารเคมีทำการเกษตร ให้ความสำคัญกับความมั่นคงในชีวิต สุขภาพกาย สุขภาพใจและสิ่งแวดล้อมรอบตัว

2. องค์ประกอบของการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ โดยความตระหนักรู้ในส่วนบุคคลได้แยกออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้ 1. ด้านค่านิยม สรุปได้ว่า ค่านิยมส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพเกษตรกรจำนวนมากยังพึ่งพาปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและสารเร่งผลผลิต การเลียนแบบพืชผลที่ได้รับความนิยมตามคำบอกเล่า ชื่อสัตย์ ขยันและความกตัญญูเป็นส่วนสำคัญที่สร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัวเกษตรกร ด้านการทำการเกษตร ชาวบ้านมีการสืบทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น 2. ด้านรูปแบบทางความคิด สรุปได้ว่า มีแนวคิดลดการใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยหมักจากธรรมชาติแทน เพื่อลดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว การปลูกพืชแบบอินทรีย์ เป็นการลงทุนเพื่อสุขภาพของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารที่ปลอดภัยและไร้สารพิษ และรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การสร้างความรู้และความเข้าใจในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความรู้และฝึกอบรมด้านเกษตรปลอดภัย เช่น การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ลดการใช้สารเคมี การทำเกษตรแบบยั่งยืนเพื่อพัฒนาชุมชน ให้ชุมชนเข้มแข็งและมีความมั่นคง 3. ด้านการปรับตัว สรุปได้ว่า เพื่อส่งเสริมการเกษตร มีการจัดการน้ำ ชุมชนมีการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ใช้สารเคมี เริ่มตระหนักถึงผลกระทบจากการใช้สารเคมี และหันมาปลูกพืชที่ทนทานต่อภัยธรรมชาติ เช่น พืชท้องถิ่นและพืชหมุนเวียน เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้าน การร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เพื่อพัฒนาแนวทางการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและปรับตัว

ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ โดยใช้วิธีการเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

4. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สรุปได้ว่า ประชาชนให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในด้านการทำการเกษตร การพัฒนาชุมชนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์การทำการเกษตรปลอดสารพิษ เลือกใช้วิธีการเกษตรที่ปลอดภัยจากสารเคมี การพึ่งพาตนเอง และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม โดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมีหรือการทำการเกษตรที่ทำลายธรรมชาติ ชุมชนมีการส่งเสริมให้เด็กๆ เข้าใจถึงความสำคัญของการรักษาสิ่งแวดล้อม การทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว การทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในครอบครัว การเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและการตระหนักถึงการดำเนินชีวิตที่ยั่งยืน

3. การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีแนวทางดังนี้ 1. หลักฉันท์ หมายถึง ความพึงพอใจในการทำการเกษตรแบบปลอดภัยและเป็นอยู่อย่างพอเพียง สรุปได้ดังนี้ 1. ความพอใจในอาชีพการเกษตร มีการพัฒนาตนเอง ความมีระเบียบวินัย ในการประกอบอาชีพและร่วมรักษาแหล่งน้ำ ตลอดถึงความตั้งใจเป็นความรู้สึกรักภูมิใจในท้องถิ่น 2. การปลูกฝังความรักความศรัทธาในอาชีพ การสืบทอดความคิดประสบการณ์จากอาชีพ 3. การเตรียมพร้อมจากประสบการณ์ การทำอาชีพที่สุจริตและความรู้ความเข้าใจในการดูแลต้นลำไย ทำให้เกิดโอกาสของการพัฒนาอาชีพ พัฒนาความรู้ความก้าวหน้า 4. ทำการเกษตรด้วยความเสียสละมุ่งอนุรักษ์แหล่งน้ำ ทำด้วยความรับผิดชอบต่อธรรมชาติ

2. หลักวิริยะ หมายถึง ขยันหมั่นเพียร มีความพยายาม หาความรู้ ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ 1. การขยันทำการเกษตร และคอยติดตามข่าวสารต่าง ๆ อยู่เสมอ 2. การประกอบอาชีพยึดหลักคำสอนทางศาสนาพุทธ อดทน เพื่อดูแลสุขภาพของผู้ปลูก ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม เช่น ดินเสื่อมสภาพ น้ำเสีย 3. ความกล้าที่จะปรับใช้แบบแผนการประกอบสัมมาชีพแบบปลอดภัย ลดการใช้สารเคมี ชุมชนลดความเสี่ยงและได้ประโยชน์สูงสุด 4. ทำการเกษตรเป็นเกษตรกรที่มีความสุขกับสิ่งแวดล้อมและสังคมรอบข้าง 3. หลักจิตตะ ความเข้าใจและใส่ใจในงาน ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ 1. การปลูกฝังให้มีความใส่ใจที่จะรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมตั้งแต่เด็ก รักษาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค ในการดำเนินชีวิต ตั้งใจประกอบอาชีพที่ลดการใช้สารเคมี มีการพัฒนาให้มีรายได้ที่มากขึ้น ใส่ใจสุขภาพของผู้ปลูก ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ให้ความร่วมมือต่อการในการถ่ายทอดความรู้เกษตรปลอดภัย 2. การติดตามข่าวสารการทำมาหากินในอาชีพเกษตร 3. การคิดวางแผนการประกอบอาชีพด้วยสติปัญญาอย่างเต็มที่ การเรียนรู้และเข้าใจถึงเรื่องน้ำ พันธุ์พืช การตลาด การใช้ปุ๋ยธรรมชาติ 4. ประสบการณ์ความปลอดภัยจากการประกอบอาชีพ การใช้สารเคมี ต้องแสวงหาความรู้ความเข้าใจจากหน่วยงานในพื้นที่ 4. หลักวิมังสา หมายถึง การตรวจสอบ การไตร่ตรอง

สรุปได้ดังนี้ 1. ทำงานด้วยสติปัญญาคิดทบทวนใคร่ครวญอยู่เสมอ การทำการเกษตรที่ต้องทำควบคู่กับการอนุรักษ์แหล่งน้ำ แหล่งประกอบอาชีพ 2. ปรึกษาหาความรู้ เพื่อให้คนในพื้นที่เดียวกันมีความรู้เรื่องสัมมาชีพปลอดภัย ในแหล่งพื้นที่ทำกิน ปลอดภัยทั้งน้ำ ดิน คนที่อยู่อาศัย 3. ติดตามฟังข่าวสาร นำเอาวิธีการใหม่ ๆ ความคิดใหม่ ๆ เพื่อทำการเกษตรอินทรีย์ 4. การวางแผนเตรียมการไว้สำหรับปัญหาอากาศ การส่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค

อภิปรายผลการวิจัย

1. การตระหนักรูปแบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้ พบว่า การตระหนักของครัวเรือนในอำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ ยึดคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต มีการประกอบอาชีพตามสภาพแวดล้อม ส่วนใหญ่ทำสวนลำไยเป็นพืชเศรษฐกิจ มีความตระหนักในการใช้สารเคมีทำการเกษตร ให้มีความสำคัญกับความมั่นคงในชีวิต สุขภาพกาย สุขภาพใจ และสิ่งแวดล้อมรอบตัว ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหาร การมีแหล่งน้ำ ทำให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพสร้างความมั่นคงในชีวิต ประกอบอาชีพโดยสุจริต การดำรงชีพแบบพออยู่พอกิน มีการปรับตัวตามสภาพภูมิอากาศ รับข่าวสารความรู้ ปัญหาเรื่องน้ำ การตลาด การสร้างรายได้ ความช่วยเหลือของภาครัฐ ความผูกพันกับถิ่นเกิด ความสุขตามสภาพของคนชนบท ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุเทพ พันประสิทธิ์ (2553) ได้ศึกษาพบว่า รูปแบบกิจกรรมการเกษตรของเกษตรกรตัวอย่างเป็นการเกษตรแบบไร่นาสวนผสมที่มีระบบการผลิตในรูปแบบของพืชประมงปศุสัตว์โดยเน้นในรูปแบบข้าวพืชสวนประมงปศุสัตว์และมีสัดส่วนการดำเนินกิจกรรมการเกษตรแตกต่างกันโดยสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของหทัยชนก คะตะสมบูรณ์ (2566) ที่พบว่า คนในชุมชนมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลง เรียนรู้ได้ด้วยเชิงประจักษ์ในพฤติกรรม ผ่านกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพ การอบรม เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนอย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน การนำชุมชนไปเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอื่นและชุมชนพื้นที่อื่นมาเรียนรู้ร่วมกันพร้อม กับการพัฒนานวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

2. องค์ประกอบของการส่งเสริมความตระหนักรูปแบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนลุ่มอ่างเก็บน้ำแม่สะลม อำเภอฟ้าว จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบที่สร้างความตระหนัก แยกเป็น 4 ด้าน คือ 1. ด้านค่านิยม 2. ด้านรูปแบบทางความคิด 3. ด้านการปรับตัว และ 4. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล อภิปรายได้ว่า ค่านิยม การปลูกฝังค่านิยมตั้งแต่วัยเด็กในด้านความซื่อสัตย์ ความขยัน และความกตัญญู

ต่อการทำการเกษตร ด้านการทำการเกษตร มีการสืบทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ทั้งเรื่องดิน การดูแลพืช การใช้ปุ๋ยและสารอินทรีย์ รวมถึงการปรับตัวใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิต เช่น แหล่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำที่ช่วยให้การปลูกพืชมีผลผลิตตลอดปี ส่งเสริมรายได้และคุณภาพชีวิต การปรับปรุงเทคโนโลยีการเกษตร ด้านรูปแบบทางความคิด ปัจจุบันประชาชนบริเวณลุ่มอ่างเก็บน้ำ ตระหนักถึงการใช้สารเคมี หลายคนเลือกทำการเกษตรโดยพึ่งพาสารเคมีให้น้อยลงหรือหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยหมักจากธรรมชาติมากขึ้น เพื่อลดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ทำการเกษตรอย่างรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติ สอดคล้องกับงานวิจัยของสนั่น คำพิมพ์ และศุภวัฒนากรณ วงศ์ธนวุธ (2561) พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติและค่านิยมเชิงบวกต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมองว่าอาชีพเกษตรกรรมยังเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง คือมีรายได้พอเลี้ยงชีพ มีความเป็นอิสระพึ่งพาตนเองได้ ส่วนที่เลื่อมมองว่าเป็นอาชีพที่มีความเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติ มากกว่าร้อยละ 93 ยังมีความประสงค์ที่จะสานต่ออาชีพเกษตรกรรมของผู้ปกครองต่อไปในอนาคต และต้องการที่จะให้บุตรหลานสานต่ออาชีพเกษตรกรรมจากตน ร้อยละ 85 และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐวรรณ มุสิก (2557) พบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับคุณภาพการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยรวมอยู่ในระดับมาก ด้านความพอประมาณ ด้านความมีเหตุผล และด้านความรู้ความเข้าใจ มีความสัมพันธ์และผลกระทบต่อเชิงบวกกับคุณภาพการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

3. การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมความตระหนักรูปแบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ตามหลักอิทธิบาท 4 สรุปได้ว่า หลักฉันทะ สะท้อนความพึงพอใจในการเกษตรปลอดภัย โดยเกษตรกรมีวินัยรักอาชีพ ภูมิใจในท้องถิ่น สืบทอดประสบการณ์ ทำด้วยความสุจริต เสียสละและรับผิดชอบต่อธรรมชาติ เพื่อพัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน หลักวิริยะ มีความเพียรในการทำเกษตรอย่างรู้เท่าทัน ขยันหมั่นเรียนรู้ ปรับใช้แนวทางปลอดภัย ยึดหลักพุทธศาสนา อดทน ลดสารเคมี ใส่ใจสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างสุขทั้งตนเอง ครอบครัว และชุมชนอย่างยั่งยืน หลักจิตตะ ความใส่ใจและเข้าใจในงาน เกษตรกรมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม วางแผนด้วยสติ เรียนรู้เรื่องน้ำ พันธุ์พืช ตลาด ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ ถ่ายทอดความรู้ร่วมกัน ลดสารเคมีเพื่อสุขภาพและความมั่นคงในอาชีพ หลักวิมังสาคือการคิดไตร่ตรองก่อนลงมือ เกษตรกรใช้สติปัญญาทบทวนการทำงาน ควบคุมอนุรักษ์แหล่งน้ำ หาความรู้ร่วมกัน พัฒนาเกษตรปลอดภัย ติดตามข่าวสาร นำแนวคิดใหม่ปรับใช้ วางแผนรับมือปัญหาอากาศและการใช้น้ำเพื่อความมั่นคงยั่งยืน โดยการปลูกฝังความรับผิดชอบต่อและเอาใจใส่ต่อการทำการเกษตรปลอดภัยเพื่อสร้างสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน เริ่มจากการสร้างจิตสำนึกให้ครัวเรือนมี

ความใส่ใจในการใช้วิธีการเกษตรปลอดสารเคมี โดยจัดกิจกรรมให้ความรู้ที่แสดงถึงผลกระทบเชิงลบจากการใช้สารเคมีต่อครัวเรือนและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระบุญเพ็ง สิทธิวงษา (2562) ได้วิจัยเรื่อง การใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารจัดการท้องถิ่นของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลสือ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า มีแนวทางพัฒนาการใช้หลักแนวทางการใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการจัดการท้องถิ่นของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลสือ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ดังนี้ 1. ด้านฉันทะ ใช้ความพอใจพิจารณาในการบริหารจัดการส่วนท้องถิ่นอย่างรอบคอบ และมีเหตุผล 2. ด้านวิริยะ มีความจริงใจในการบริหารจัดการท้องถิ่น 3. ด้านจิตตะ ให้มีความเสียสละตั้งมั่นในการบริหารจัดการและเสริมสร้างความเข้าใจ 4. ด้านวิมังสา ใช้สติกำกับในการควบคุมการบริหารจัดการส่วนท้องถิ่นที่ได้รับมอบหมายรับผิดชอบร่วมกัน เสริมสร้างลักษณะนิสัยในทางบวก

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 แนวทางการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ตามหลักอิทธิบาท 4 ดังนี้ มีแนวทางดังนี้

หลักฉันทะ มีแนวทางการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนสามารถดำเนินการได้โดยการเน้นการสร้างแรงจูงใจที่ดีให้กับครัวเรือนในการเลือกวิธีการทำเกษตรที่ปลอดภัยและยั่งยืน ผ่านกระบวนการที่เกิดจากความรู้สึกสนุกสนานและเต็มใจที่จะเรียนรู้ การทำเกษตรปลอดภัย การจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติ เช่น การสาธิตวิธีการปลูกพืชปลอดภัย หรือการทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชน ให้ครัวเรือนได้มีส่วนร่วมจริง และสัมผัสประโยชน์จากการทำเกษตรปลอดภัยเพื่อสร้างความสนใจและความสุขในกระบวนการ ในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย การใช้วิธีการสื่อสารที่เข้าใจง่าย เช่น การจัดทำคู่มือหรือสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ช่วยให้ครัวเรือนสามารถเข้าใจถึงประโยชน์ของการทำเกษตรที่ปลอดภัยและเห็นความสำคัญของการดูแลสิ่งแวดล้อม, การเปิดโอกาสให้ครัวเรือนมีบทบาทในการตัดสินใจเกี่ยวกับการทำเกษตรปลอดภัยและการเลือกใช้ทรัพยากรในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้พวกเขามีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความสนใจในสิ่งที่ทำมากยิ่งขึ้น การส่งเสริมความตระหนักรู้แบบฉันทะจะช่วยให้ครัวเรือนมีความเต็มใจที่จะปฏิบัติตามหลักสัมมาชีพปลอดภัยในชีวิตประจำวันและช่วยพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

หลักวิริยะ มีแนวทางการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ โดยเน้นการส่งเสริมการทำงานอย่างมุ่งมั่นและไม่ท้อถอยในการเลือกใช้วิธีการทำเกษตรที่ปลอดภัย การส่งเสริมการทำเกษตรปลอดภัยตามหลักวิริยะสามารถดำเนินการได้ดังนี้ การเสริมสร้างจิตสำนึกด้านความขยันหมั่นเพียร ให้ครัวเรือนเห็นความสำคัญของการใช้วิธีการเกษตรที่ปลอดภัยโดยสื่อสารถึงประโยชน์ในระยะยาว เช่น การรักษาสุขภาพและสิ่งแวดล้อม การลดค่าใช้จ่ายจากการใช้สารเคมี และการสร้างรายได้ที่มั่นคง การสนับสนุนการฝึกฝนและการเรียนรู้ การจัดอบรมเกี่ยวกับการทำเกษตรปลอดภัย เพื่อให้ครัวเรือนมีความรู้และทักษะในการปฏิบัติจริง โดยเน้นการเรียนรู้ที่เป็นขั้นตอนและใช้เวลาในการฝึกฝนจนเกิดความเชี่ยวชาญ การติดตามผลและการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง การสร้างระบบการติดตามผลการทำเกษตรที่ปลอดภัยในชุมชน และสนับสนุนให้ครัวเรือนปรับปรุงวิธีการทำเกษตรอย่างต่อเนื่อง โดยให้คำแนะนำและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน การส่งเสริมความตระหนักรู้ตามหลักวิริยะจะช่วยให้ครัวเรือนในอำเภอพร้าวมีความพยายามในการทำเกษตรปลอดภัยและบรรลุผลสำเร็จในระยะยาว

หลักจิตตะ แนวทางการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ โดยเน้นการทำงานด้วยความตั้งใจและความรัก

ในสิ่งที่ทำ โดยจิตตะหมายถึงการมุ่งมั่นในการทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความตั้งใจที่ดีและมีจิตใจที่ใส่ใจต่อการกระทำของตนเอง การส่งเสริมความตระหนักรู้ โดยการปลูกฝังจิตสำนึกในการดูแลสิ่งแวดล้อม การเน้นการทำเกษตรที่มีความใส่ใจต่อสุขภาพของครัวเรือนและสิ่งแวดล้อม ผ่านการใช้วิธีการปลอดสารพิษที่ไม่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติ เช่น การใช้สารธรรมชาติในการดูแลพืช และการปลูกพืชที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ การสร้างความรักและภูมิใจในผลิตภัณฑ์ของตนเอง ส่งเสริมให้ครัวเรือนเห็นคุณค่าและความสำคัญของการผลิตอาหารที่ปลอดภัยและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยการเน้นการทำเกษตรที่ดีและปลอดภัยจากสารเคมี เพื่อสร้างความพึงพอใจและภาคภูมิใจในสิ่งที่ทำ การส่งเสริมการทำงานร่วมกันในชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนที่มีความร่วมมือและเอื้อเฟื้อกัน โดยส่งเสริมให้ครัวเรือนมีจิตใจที่ดีในการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนในการทำเกษตรปลอดสารพิษ การส่งเสริมตามหลักจิตตะจะช่วยให้ครัวเรือนในอำเภอฟัวมีความตั้งใจจริงและมีจิตใจที่ดีในการทำเกษตรปลอดสารพิษอย่างยั่งยืน

หลักวิมังสา แนวทางการส่งเสริมความตระหนักรู้แบบสัมมาชีพปลอดภัยของครัวเรือนในอำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่ โดยเน้นการใช้เหตุผล เพื่อให้ครัวเรือนสามารถทำเกษตรที่ปลอดภัยและยั่งยืนได้ การส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรปลอดสารพิษ ต้องมีการให้ข้อมูลที่ถูกต้องและชัดเจนแก่ครัวเรือนในเรื่องของผลกระทบจากการใช้สารเคมีในเกษตรกรรม เพื่อให้ชุมชนมีพื้นฐานในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและเลือกทางเลือกที่ปลอดภัย การวิเคราะห์ผลกระทบระยะยาว การพิจารณาผลกระทบในระยะยาวจากการเลือกใช้วิธีการเกษตรที่แตกต่างกัน เช่น การใช้สารธรรมชาติเทียบกับการใช้สารเคมี โดยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ครัวเรือนเห็นถึงประโยชน์ที่ยั่งยืนในการเลือกทำเกษตรปลอดสารพิษ การส่งเสริมการตัดสินใจด้วยเหตุผล การกระตุ้นให้ครัวเรือนคิดและตัดสินใจในการทำเกษตรอย่างมีสติและเหตุผล โดยการไตร่ตรองถึงความเหมาะสมของวิธีการที่ใช้และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการทำเกษตรปลอดสารพิษ ซึ่งจะทำให้เกิดการเลือกวิธีที่ดีและปลอดภัยทั้งต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมตามหลักวิมังสาจะช่วยให้ครัวเรือนในอำเภอฟัวมีความสามารถในการตัดสินใจและเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดในการทำเกษตรปลอดสารพิษ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรมีนโยบายปลูกฝังค่านิยมอาชีพที่สุจริตและปลอดภัย สนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สร้างค่านิยมการมีจิตสาธารณะในชุมชน

2. ควรมีนโยบายส่งเสริมการเรียนรู้และความเข้าใจเรื่องสัมมาอาชีพปลอดภัย เพื่อสร้างความตระหนักรู้ในระดับชุมชน โดยการสนับสนุนกิจกรรมชุมชนการอบรมผู้นำชุมชน

3. ควรมีนโยบายการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ นโยบายพัฒนาศักยภาพชุมชน นโยบายส่งเสริมทักษะและเทคโนโลยีใหม่

4. ควรมีนโยบายสร้างการทำงานร่วมกันแบบกลุ่ม สร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรจัดกิจกรรม เช่น การจัดอบรมเกี่ยวกับการเกษตรปลอดภัย เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ การลดการใช้สารเคมี การปลูกพืชแบบผสมผสาน สนับสนุนการสร้างเครือข่ายเกษตรกรในพื้นที่เพื่อแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ จัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงคนในชุมชน เช่น การแข่งขันปลูกผักปลอดภัย แปลงสาธิตการปลูกพืชอินทรีย์ ให้ผู้นำชุมชนเป็นตัวแทนในการรณรงค์และเป็นต้นแบบการดำรงชีพปลอดภัย

2. ควรจัดกิจกรรมฝึกอบรมครัวเรือนเกี่ยวกับเทคนิคการเกษตรปลอดภัย เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ การจัดการศัตรูพืชแบบชีววิธี จัดตั้งกลุ่มเกษตรกรที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัย สร้างพื้นที่ในชุมชนสำหรับการเรียนรู้และสาธิตการปฏิบัติด้านสัมมาชีพปลอดภัย เช่น แปลงทดลองการเกษตรปลอดภัย จัดกิจกรรมสร้างความร่วมมือ เช่น การปลูกต้นไม้ การทำตลาดนัดสินค้าอินทรีย์ และการประกวดเกษตรปลอดภัยเสริมการใช้สื่อดิจิทัล เช่น การจัดทำคลิปวิดีโอการเกษตรปลอดภัย หรือแอปพลิเคชันให้ความรู้ด้านสัมมาชีพ

3. ควรจัดกิจกรรมการปลูกต้นไม้บริเวณลุ่มอ่างเก็บน้ำ การดูแลป่าต้นน้ำ หรือการอนุรักษ์ดินและน้ำ ฝึกอบรมด้านการปลูกพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ลดการใช้สารเคมี และการบริหารจัดการน้ำ จัดกิจกรรมส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ เช่น การจัดเวทีเสวนา การเรียนรู้ข้ามกลุ่มเกษตรกร และการเยี่ยมชมพื้นที่ต้นแบบพัฒนาช่องทางการสื่อสารในชุมชน เช่น การใช้แอปพลิเคชันหรือสื่อออนไลน์เพื่อเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับสัมมาชีพปลอดภัย

4. รัฐบาล หน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างครัวเรือน เช่น การสาธิตการปลูกพืชปลอดภัย ลดสารเคมี สร้างเครือข่ายเกษตรกรที่มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร เช่น เมล็ดพันธุ์ ความรู้ด้านเทคนิคเกษตร หรือการแบ่งปันน้ำจากอ่างเก็บน้ำ ฝึกอบรมแกนนำชุมชนเกี่ยวกับการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มเกษตรกร จัดกิจกรรมที่ครอบครัวสามารถทำร่วมกัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรวิจัยเกี่ยวกับ การวิเคราะห์บทบาทของวัฒนธรรมท้องถิ่นและความเชื่อที่ส่งผลต่อค่านิยมด้านสัมมาชีพปลอดภัย
2. ควรวิจัยเกี่ยวกับ วิเคราะห์อิทธิพลของนโยบายสาธารณะและสื่อท้องถิ่นที่มีต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางความคิด
3. ควรวิจัยเกี่ยวกับ วัฒนธรรมและความเชื่อในพื้นที่ที่เอื้อต่อการพัฒนาความคิดด้านสัมมาชีพปลอดภัย
4. ควรวิจัยเกี่ยวกับ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมกับการยอมรับสัมมาชีพปลอดภัย

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐวรรณ มุสิก. (2557). ความสัมพันธ์ระหว่างประสิทธิภาพการบันทึกบัญชีครัวเรือนและคุณภาพการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารวิทยาลัยพาณิชยศาสตร์บูรพาปริทัศน์*, 9(1), 45-58.
- พระบุญเพ็ง สิทธิวงษา. (2562). การใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารจัดการท้องถิ่นของบุคลากร องค์การบริหารส่วนตำบลสี้อ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศ*, 6(5), 2459-2480.
- สนั่น คำพิมพ์ และศุภวัฒนากรณ์ วงศ์ธนาสุ. (2561). *ทัศนคติและค่านิยมของเยาวชนต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลภูพาน*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักควบคุมพืชและวัสดุการเกษตร. (2567). *วัตถุอันตราย*. สืบค้น 25 กันยายน 2567, จาก https://www.doa.go.th/ard/?page_id=386
- สุเทพ พันประสิทธิ์. (2553). *การศึกษาเพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชนบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- หทัยชนก คตะสมบุรณ์. (2562). การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาตำบลเนินศาลา อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(2), 473-489.